

Sfântul Maxim Mărturisitorul

DESPRE CALCULAREA DATEI PAȘTILOR

Comput bisericesc

HISTORIA CHRISTIANA

Colecția *Historia Christiana* își propune să prezinte pagini din istoria urmării lui Hristos și a misiunii creștine de-a lungul secolelor, explorând fapte (istorie factuală), idei (istorie intelectuală) și texte (traduceri de izvoare).

Colecția se adresează atât specialiștilor, cât și studenților și cititorilor instruiți, oferind volume care beneficiază de îngrijire științifică.

Editori fondatori:

Dragoș Mirșanu (editor general)

Pr. Andrew Louth (editor consultant)

Consiliul științific:

Florin Crișmăreanu (Universitatea Al. I. Cuza, Iași)

Dorin Garofeanu (Brock University)

Iuliana Gavril (Norwich University of the Arts)

Petre Guran (Institutul de studii sud-est europene, București)

Bogdan-Petru Maleon (Universitatea Al. I. Cuza, Iași)

Dan Ioan Mureșan (Université Rouen Normandie)

Ovidiu Sferlea (Universitatea Oradea)

Alin Suci (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen)

Ionuț Alexandru Tudorie (Universitatea București)

Nelu Zugravu (Universitatea Al. I. Cuza, Iași)

Sfântul Maxim Mărturisitorul

DESPRE CALCULAREA DATEI PAȘTILOR
Comput bisericesc

Traducere din limba greacă veche de
Petru Molodeț

Ediție îngrijită, studiu introductiv,
note, bibliografie și indici de
Florin Crișmăreanu

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA
2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MAXIMUS CONFESSOR, sfânt

Despre calcularea datei Paștilor : Comput biserices / Sfântul Maxim Mărturisitorul ; trad. din lb. greacă veche de Petru Molodeț ; ed. îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Florin Crișmăreanu ; carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. - Iași : Doxologia, 2018

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-666-692-3

I. Molodeț, Petru (trad.)

II. Crișmăreanu, Florin (coord. șt.)

2

Coperta 1: Tablă pascală (Sfântul Maxim Mărturisitorul, Computus ecclesiasticus, în Codex Leidensis Scaligeranus 33).

CUPRINS

Notă introductivă (Florin Crișmăreanu)	9
Calendarul: o revoluție fără sfârșit (Studiu introductiv de Florin Crișmăreanu)	13
Comput bisericesc	51
Partea întâi	51
Partea a doua	81
Partea a treia	89
Bibliografie selectivă	107
Indici	115

Abrevieri

- CCSG – *Corpus Christianorum, Series Graeca*, Turnhout, Brepols, 1977 –
- CCSL – *Corpus Christianorum, Series Latina*, Turnhout, Brepols, 1953 –
- CPG – *Clavis Patrum Graecorum*, III, M. Geerard (ed.), Turnhout, Brepols, 1979
- PL – *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, Accurante Jacques-Paul Migne, 221 vol., Lutetiae Parisiorum, 1844-1864
- PG – *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, Accurante Jacques-Paul Migne, 162 vol., Lutetiae Parisiorum, 1857-1866
- PSB – *Părinți și scriitori bisericești*, București, EIBMBOR, 1979 –
- SC – *Sources chrétiennes*, Paris, Éditions du Cerf, 1943 –

Notă introductivă

De câțiva ani urmăresc cu interes evoluția cercetării ce are în centru scrierea *Computus ecclesiasticus* (CPG 7706) a Sfântului Maxim Mărturisitorul (580-662), activitate desfășurată cu precădere de tânărul cercetător belgian Jean Lempire. Ediția critică a acestei lucrări este pregătită pentru prestigioasa colecție *Corpus Christianorum, Series Graeca* de către autorul menționat și Basile Markesinis, fiind anunțată încă din 2007¹. La un moment dat, din CV-ul lui Jean Lempire, publicat în 2012 pe site-ul instituției unde este afiliat, reieșea că această ediție trebuie să apară în 2013. Patru ani mai târziu, volumul anunțat încă nu fusese publicat și nici nu se regăsea pe site-ul Editurii Brepols. Această situație a constituit, într-o oarecare măsură, motivul pentru care nu ne-am grăbit cu traducerea acestui text în limba română, deoarece așteptam ediția critică. Până la data publicării acestui text, ediția anunțată nu a apărut.

Pe plan internațional, de mai puțin de 15 ani, acest opuscul a intrat în atenția savanților pentru a-l edita critic și comenta. O parte importantă din realizarea acestui proiect a fost deja realizată, în special datorită efortului depus de Jean Lempire (vezi Bibliografia).

Pe plan național, în pofida faptului că opera Sfântului Maxim este tradusă aproape integral în limba română, acest opuscul despre calculul bisericesc este puțin cunoscut în cultura autohtonă chiar și de aceia care se preocupă constant de literatura patristică de limbă greacă.

¹ Jean Lempire, „Le calcul de la date de Pâques dans les traités de S. Maxime le Confesseur et de Georges, moine et prêtre”, în *Byzantion: revue internationale des études byzantines*, 81 (2007), p. 270, n. 11.

Cred că nu am fi foarte departe de adevăr dacă afirmăm că putem număra pe degetele de la o singură mână trimiterile la *Comput*-ul maximian pe care le întâlnim în scrierile autorilor români.

Computus ecclesiasticus confirmă încă o dată, dacă mai era necesar, geniul Sfântului Maxim care, prin capacitatea sa de înțelegere a problemelor complexe și diverse, se singularizează nu doar printre autorii din epoca sa, ci chiar printre Părinții greci ai Bisericii. Calitatea de „reprezentant al creștinismului radical eshatologic” (Ioan Ică jr.) a Sfântului Mărturisor reiese limpede și din acest opuscul. Când este vorba de apărarea dreptei credințe, de Tradiția Bisericii, pentru Maxim nu există loc de compromis.

Printr-o lectură atentă, se pot desprinde din acest text elemente interesante, care, într-o oarecare măsură, privesc viața și călătoriile Sfântului și, bineînțeles, date despre cunoștințele extrem de vaste, nu doar de natură teologică, însușite de Maxim Mărturisorul.

După cunoștința mea, *Computus ecclesiasticus* este tradus integral doar în limba rusă². Prietenul și colegul meu Petru Molodeț a realizat prezenta traducere după singura ediție a *Comput*-ului maximian pe care o avem astăzi la îndemână, aceea stabilită de Dionysius Petavius și reluată de abatele Migne în *Patrologia Graeca*, vol. 19. Pentru prima parte a scrierii Sfântului Maxim am avut acces și la ediția stabilită de Jean Lempire³, plecând de la *Codex Leidensis Scaligeranus* 33, manuscrisul cel mai vechi (datat în jurul anului 1000) care pare a păstra forma cea mai puțin alterată a scrierii maximiene.

Întreaga noastră recunoștință se îndreaptă către colegul Cristian Pascu, care a realizat într-un mod profesionist diagramele și tabelele conținute de *Comput*-ul maximian.

² Прп. Максим Исповедник, „Пасхалистический трактат (предисл., пер. с древнегреч. и коммент. П.В. Кузенкова)”, în *Богословские труды*, 43-44 (2012), pp. 99-178. Pentru traducerea câtorva fragmente din *Comput*-ul Sfântului Maxim (de fapt, extrase din traducerea publicată în 2012), vezi Pavel V. Kuzenkov, *Христианские хронологические системы. История летоисчисления святоотеческой и восточнохристианской традиции*, Москва, Русский издательский центр, 2014, pp. 699-704, 938-943.

³ Jean Lempire, *Le Comput ecclésiastique de saint Maxime le Confesseur: édition, traduction et commentaire de la première partie* (Mémoire présenté en vue de l'obtention du titre de licencié en langues et littératures classiques), Louvain-la-Neuve, 2004.

Mulțumesc Editurii Doxologia, care a arătat de la bun început deschidere față de proiectul nostru, preocupându-se ca acest volum să apară în condiții editoriale excepționale.

Florin Crișmăreanu,
Iași, 13 august 2017

CALENDARUL: O REVOLUȚIE FĂRĂ SFÂRȘIT (STUDIU INTRODUCȚIV)

„Și dacă Hristos n-a înviat, zadarnică
este atunci propovăduirea noastră,
zadarnică este și credința voastră.”
(I Cor. 15, 14)

I. Scurtă istorie a *comput*-ului. Câteva repere

Astăzi, cu toții știm la ce se referă termenul *revoluție*. Potrivit articolelor de dicționar (spre exemplu, Larousse), revoluția înseamnă „schimbarea bruscă și violentă a structurii politice și sociale a unui stat, care se produce când un grup se revoltă împotriva autorităților și preia puterea”. Puțini știm însă faptul că acest sens al termenului s-a impus destul de târziu, cândva în secolele XVI-XVII, mai întâi în Insulele Britanice. Inițial, latinescul *revolutio* însemna cu totul altceva, viza „întoarcerea în timp”, „mișcarea circulară” și se folosea cu precădere în astronomie, cu privire la mișcarea astrelor. Așadar, „la origine, termenul însemna «rostogolire» – ca în mișcarea prin care a fost dată la o parte piatra care astupa intrarea în mormântul lui Hristos –, altfel spus: *revolutio* era orice mișcare de rotație care presupunea o revenire la ceva anterior. Acest sens s-a impus și în astronomie; Copernic l-a folosit atât pentru mișcarea de rotație a Pământului în jurul Soarelui, cât și pentru rotația Pământului în jurul

axei sale¹. Acest sens original îl voi avea în vedere în rândurile de mai jos, deoarece mișcarea astrelor a determinat din cele mai vechi timpuri măsurarea timpului.

Din perspectivă creștină, prin căderea protopărinților, omul a căzut în timp, așa cum îl percepem noi astăzi. Fiind astfel pe „stadionul acestei lumi”², omul trebuie să găsească și mijloacele prin care să poată măsura trecerea timpului și a făcut-o în moduri diverse, observând în primul rând natura înconjurătoare și ciclurile care se succed, uneori regulat, ale astrilor, anotimpurilor etc. În mod firesc, succesiunea cea mai la îndemână a reprezentat-o alternanța dintre zi și noapte, strâns legată de mișcarea celor doi aștri, Soarele și Luna³. Apoi, în funcție de mișcarea de rotație a Pământului în jurul Soarelui, se succed anotimpurile, anii, viața fiecăruia dintre noi. Fără nici o îndoială, calendarul, oricât de simplu sau de complex ar fi acesta, este legat indisolubil de viața unei comunități, dictând ritmul acesteia. Așa a fost dintotdeauna, de la primele populații tribale și până în zilele noastre. Așadar, simplu

¹ Reinhardt Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, traducere de Gabriel H. Decuble și Mari Oruz, București, Editura Art, 2009, pp. 208-217, aici p. 214. Într-unul dintre studiile sale, Édouard Jeuneau aduce în discuție etimologia cuvântului „Galilea” - „GELGEL [alți specialiști consideră că acest termen derivă din rădăcina *galil*; n.m. F.C.] în ebraică – care înseamnă fie «*transmigrație factă*», potrivit lui Ieronim (*Liber interpretationis hebraicorum nominum*, CSSL 72, p. 64 și p. 140), fie «*revoluție*», potrivit lui Dionisie Areopagitul (*Caelestis Hierarchia*, XV, 9; PG 3, 337D-340A). Astfel ar trebui să înțelegem «*întoarcerea de la firea omenească la slava cea dintâi, care a fost părăsită prin păcat*» (É. Jeuneau, „Jean Scot et la Métaphysique des Nombres”, în „*Tendenda Vela*”. *Excursions littéraires et digressions philosophiques à travers le Moyen Âge*, Turnhout, Brepols [Instrumenta Patristica et Medievalia. Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity, 47], 2007, p. 475). Apropiindu-ne de zilele noastre, un teolog precum David B. Hart consideră că „Evanghelia a creat în societatea și sensibilitatea umană o revoluție care – tocmai pentru că nu a fost subită, traumatizantă și mărginită, ci progresivă, continuă și atotpăstrătoare – a fost cea mai semnificativă, profundă și radicală revoluție din istoria umanității” (David Bentley Hart, *Ateismul: o amăgire. Revoluția creștină și adversarii ei*, traducere de Eva Damian, Iași, Doxologia [col. „Historia Christiana”, 2], 2017, p. 11).

² Sfântul Macarie cel Mare, *Omilii duhovnicești*, traducere de Constantin Cornițescu, București, EIBMO, 2010, p. 26.

³ Potrivit Tradiției Bisericii, Soarele și Luna, cei doi luminători, au fost creați de către Dumnezeu în a patra zi (Fc. 1, 14). Așa cum vom vedea în rândurile de mai jos, utilizând ciclurile lunare și cele solare se poate obține cu precizie chiar data facerii lumii.

sau complex, orice calendar este gândit plecând de la ciclurile lunare și solare, a căror mișcare a generat toate calculele cronologice.

La îndemnul lui Julius Caesar, în anul 45 î.Hr., calendarul existent atunci a fost revizuit și, astfel implementat, a rezistat până la reforma gregoriană (secolul al XVI-lea)⁴. Calendarul iulian, care este unul solar, s-a constituit plecând de la datele oferite de astronomul Sosigene din Alexandria (sec. I î.Hr.), care s-a inspirat, la rândul său, din calendarul egiptean de 365 de zile, la care se adăuga, din patru în patru ani, o zi lunii februarie (anul bisect). Pentru a se suprapune peste fazele Lunii, calendarul iulian a trebuit să îndrepte și întârzierea de cinci zile care exista față de ciclul lunar. În prezent, 13 zile consemnează decalajul între calendarul iulian și anul solar. Abia în anul 2100, decalajul va fi de 14 zile. Anul solar sau tropic durează 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 46 de secunde. Anul iulian, care este de 365 de zile și 6 ore, este foarte apropiat de anul solar, diferența fiind de doar 6 ore pe an și se regăsește în anul bisect, de 366 de zile. Chiar și așa, în pofida „exactității” sale, calendarul iulian rămâne în urmă față de ciclul solar cu o zi la 128 de ani, iar față de ciclul lunar cu o zi la 308 ani.

Papa Grigorie al XIII-lea proclamă la 24 februarie 1582 bula *Inter Gravissimas*, prin care reformează, corectează calendarul iulian. Totuși, calendarul gregorian nu este nici el perfect⁵, de vreme ce păstrează o diferență față de anul astronomic de 24 de secunde, dar este, fără nici o îndoială, mai exact prin comparație cu acela iulian, unde diferența era de 11 minute (anul astronomic este mai lung decât calendarul

⁴ Eroarea fundamentală a calendarului implementat de Caesar era legată de data echinocțiului de primăvară, stabilit la 25 martie. În pofida inexactităților sale, minore prin comparație cu alte realizări similare, calendarul iulian rămâne valabil pentru stabilirea datei Paștilor în toată Biserica Ortodoxă, cu excepția ortodocșilor din Finlanda, care l-au refuzat.

⁵ Cu privire la scăpările calendarului gregorian, vezi o prezentare sintetică în Teodor M. Popescu, „Problema stabilizării datei Paștilor. Privire istorică asupra divergențelor și computurilor pascale. Încercări de îndreptare. Greutatea și necesitatea unui acord. Propuneri și posibilități actuale”, în *Ortodoxia. Revista Patriarhiei Române*, XVI, nr. 3 (1964), p. 396. Pentru o discuție asupra reformei gregoriene, vezi și Pavel Kuzenkov, „Correction of the Easter Computus: Heresy or Necessity? Fourteenth Century Byzantine Forerunners of the Gregorian Reform”, în Antonio Rigo – Pavel Ermilov (eds.), *Orthodoxy and heresy in Byzantium. The definition and the notion of Orthodoxy and some other studies on the heresies and the non-Christian religions* (Quaderni di Nέα Πρώμη 4), Roma, Università degli Studi di Roma „Tor Vergata”, 2010, pp. 147-158.

introdus de către Caesar – cu cele 11 minute). Așadar, indiferent după ce calendar ne ghidăm, acesta nu este unul definitiv, ci într-o continuă dinamică, adaptat la mișcarea de rotație a celor doi luminători. Dacă nu poate fi niciodată exact, de ce este nevoie de a schimba calendarul din când în când? Stă, probabil, în natura umană dorința de a fi cât mai preciși, fără însă a putea ajunge și la un rezultat definitiv, ultim (situație similară întâlnită în experimentele microfizicii, dar și în scenariile macrofizicii).

Este de domeniul evidenței faptul că „nimic nu generează diviziuni mai intense decât respectarea unor calendare diferite”⁶. Cum bine se știe, în creștinism, calendarul nu este o dogmă, nerespectarea sa nu ar trebui să producă vreo ruptură în sânul Bisericii (cu toate că, din păcate, astfel de lucruri s-au petrecut); el ține de o chestiune de practică, extrem de importantă, uneori fiind chiar cea mai relevantă pentru viața de zi cu zi a credincioșilor. Poate că un creștin de rând nu știe nici măcar dogmele fundamentale ale credinței sale, dar apără cu strășnicie datele sărbătorilor, indiferent că știe sau nu ce se sărbătorește. În perioada interbelică, Vasile Băncilă observase foarte corect faptul că „putea să se schimbe chiar o dogmă, poporul nu ar fi făcut atâta caz ca de schimbarea calendarului”⁷.

Pentru creștini, calendarul s-a constituit pe evenimentul central: Învierea Domnului Iisus Hristos. Ceea ce înseamnă că „problema datei Paștilor este veche cât creștinismul. Neputând face dintru-început obiectul unei hotărâri apostolice sau canonice, precise și autoritare, valabile pentru toate Bisericile, ea a fost supusă unor variații legate de tradiții locale, în parte, deosebite unele de altele”⁸. Din Scripturi

⁶ Henry Chadwick, *Răsăritul și Apusul. O istorie a scindării creștinătății. Din epoca apostolică până la Sinodul de la Florența*, traducere de Irina-Monica Bazon, Iași, Doxologia (col. „Historia Christiana”, 1), 2016, p. 23.

⁷ Vasile Băncilă, „Reforma calendarului”, în *Duhul sărbătorii*, ediție îngrijită de Ileana Băncilă, București, Editura Anastasia, 1996, p. 33.

⁸ Teodor M. Popescu, *art. cit.*, p. 334; vezi și Constantin Clement Popovici, „Capitolul al șaptelea al literii P din Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastare: Despre Sfintele Paști sau despre computul pascal”, în *Candela*, XVIII-XIX, 1898-1900 (și extras: 1900, IX + 386 p.). Ieromonahul Matei Vlastares a fost un canonist din secolul al XIV-lea. Este autorul unei colecții ordonate alfabetic, numită *Nomocanonul* (1335), iar la litera P, discută problema stabilirii Paștilor.

știm că Hristos a sărbătorit Paștile (care simboliza ieșirea poporului lui Israel din Egipt), împreună cu ucenicii, înainte de Pătimirea și moartea Sa pe cruce. Data paștelui iudaic se știe cu exactitate, fiind o dată fixă, adică în prima lună a anului iudaic, care cade după echinocțiul de primăvară și când este lună plină (ziua a XIV-a a primei luni). Paștele iudaic cade întotdeauna pe 14 Nissan. Scriptura ne spune cu privire la această zi: „În luna întâi, în ziua a paisprezecea a lunii, către seară, sunt Paștile Domnului. Iar în ziua a cincisprezecea a aceleiași luni este sărbătoarea azimei Domnului: șapte zile să mâncați azime. În ziua întâi a sărbătorilor să aveți adunare sfântă și nici o muncă să nu faceți. Timp de șapte zile să aduceți jertfă Domnului, și în ziua a șaptea iar e adunare sfântă; nici o muncă să nu faceți” (Lev. 23, 5-8). Așadar, putem sesiza aici o primă deosebire care s-a impus între iudei și creștini: sărbătoarea Paștilor durează 7 zile la evrei și 8 zile la creștini (de la Duminica Învierii Domnului până la Duminica Tomei), de unde și denumirea de octava (odovania⁹) Paștilor¹⁰.

Data paștelui iudaic este stabilită în funcție de două fenomene astronomice: luna plină și echinocțiul de primăvară¹¹. Calendarul iudaic este unul lunar-solar, adică se fundamentează pe ciclul anual al Soarelui și pe fazele Lunii¹². Evreii întorși din Egipt au adus cu ei calendarul

⁹ În mod obișnuit, termenul slavon отдание (încheiere, sfârșit) desemnează cea de-a opta zi după o sărbătoare, care diferă, spre exemplu, de Odovania Praznicului Învierii Domnului din a VI-a săptămână de după Paști.

¹⁰ Potrivit unei etimologii unanim acceptate, termenul *paști* vine din ebraicul *Pesah*, care se tâlcuiște *trecere*. Origen are însă o perspectivă interesantă și inedită asupra acestui termen. În opinia lui, evreii nu numeau această sărbătoare *Pesah*, ci *Fas*, care înseamnă *trecere*. Alexandrinul își argumentează punctul de vedere sprijinindu-se pe fonetica termenului ebraic (Origène, *Sur la Pâque* 1-2, *Traité inédit publié d'après un papyrus de Toura* par O. Guéraud et P. Nautin, Paris, Beauchesne [col. „Christianisme antique”, 2], 1979, pp. 157-159).

¹¹ O prezentare succintă a chestiunii întâlnim la Anne Tihon, „Le calcul de la date de Pâques de Stéphanos-Héraclius”, în B. Janssens, B. Roosen and P. Van Deun [eds.], *Philomathestatos. Studies in Greek Patristic and Byzantine Texts Presented to Jacques Noret for his Sixty-Fifth Birthday* (Orientalia Lovaniensia Analecta 137), Leuven, Peeters, 2004, pp. 625-626.

¹² Pentru calendarul evreiesc, vezi excelentele studii semnate de Sacha Stern, *Calendar and Community: A History of the Jewish Calendar, 2nd Century B.C.E.–10th Century C.E.*, Oxford, Oxford University Press, 2001; *Calendars in Antiquity. Empires, States, and Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2011, și volumul editat împreună cu Charles Burnett, *Time, Astronomy, and Calendars. Texts and Studies*, Leiden/ Boston, E.J. Brill, 2014.

solar egiptean¹³, iar cei care au venit din „captivitatea” babiloniană au împrumutat de la aceștia un calendar lunar¹⁴. Pentru a stabili data unor sărbători, primii creștini trebuiau să coroboreze datele sărbătorilor iudaice cu datele din calendarul solar iulian, adică să introducă un element lunar (14 Nissan) într-un calendar solar, de unde rezultă faptul că, în cadrul aceluiași calendar liturgic, întâlnim atât sărbători fixe, cât și mobile, precum sărbătoarea Paștilor și a sărbătorilor legate direct de aceasta, ca Înălțarea Domnului și Pogorârea Sfântului Duh¹⁵.

Quartodecimani (de la *quartodecima* = a paisprezecea zi) erau numiți acei creștini care sărbătoreau Paștile odată cu iudeii, adică pe 14 Nissan (pentru a fi foarte riguroși, pe 14 avusese loc Răstignirea și moartea lui Hristos, Învierea Sa fiind „a treia zi, după Scripturi”¹⁶). Sărbătorind la o dată fixă, se întâmpla frecvent ca Paștile să cadă în timpul săptămânii, și nu în prima zi a săptămânii, cum spune Scriptura că a înviat Mântuitorul (Mt. 28, 7; Mc. 16, 9; Lc. 24, 6-7; In 20, 1-9). Treptat, mai ales după Conciliul de la Niceea (325), pentru a respecta Evanghelia, quartodecimani au renunțat la sărbătorirea Paștilor împreună cu evreii, adică pe 14 Nissan. La începutul creștinismului exista însă și o altă grupare, numită protopashitii (se găseau mai ales în regiunea Siriei), care reprezentau o categorie moderată a iudaizanților. Aceștia sărbătoreau Paștile duminică, nu într-o altă zi a săptămânii, dar vedeau această zi în legătură cu sărbătoarea evreilor (Pesah).

„De vreme ce Mântuitorul și apostolii Săi nu au prescris nici un canon privind respectarea sărbătorilor, varietatea era firească și nu era un indiciu al neorânduiei în Biserică”¹⁷. Spre exemplu, Eusebiu de Cezareea (*Historia Ecclesiastica* V, 23-25) menționează în acest sens episodul în care Papa Victor se opune reprezentanților Bisericilor din Asia, care sărbătoreau Paștile odată cu evreii, pe 14 Nissan, indiferent

¹³ Pentru calendarul egiptean, vezi Sacha Stern, *Calendars in Antiquity...*, pp. 125-166.

¹⁴ Cu privire la calendarul babilonian, vezi *ibidem*, pp. 71-123.

¹⁵ Jacques Flamant, „Le calendrier chrétien: naissance du comput ecclésiastique”, în Luce Pietri [coord.], *Histoire du christianisme (Des origines à 250)*, tome 1, Paris, Desclée, 2000, p. 493.

¹⁶ Pentru cele trei zile „după Scripturi”, vezi Alexandru Mihăilă, (*Ne*)Lămuriri din Vechiul Testament. Mici comentarii la mari texte, vol. I, București, Nemira, 2011, pp. 253-259.

¹⁷ Henry Chadwick, *op. cit.*, pp. 23-24.

în ce zi a săptămânii cădea această dată. Pentru a dezbate această chestiune spinoasă, în anul 190 a avut loc o întâlnire, la Roma, între Papa Victor și episcopul Efesului, Policarp. Discuția nu a rezolvat problema stabilirii datei Paștilor, dimpotrivă, papa era hotărât să-i excomunicheze pe răsăriteni, care țineau sărbătoarea Învierii Domnului împreună cu evreii. Doar intervenția episcopului de Lyon, Irineu, a dezamorsat pentru o vreme tensiunile, urmând ca fiecare să păstreze propria tradiție¹⁸. Această dorință de uniformizare a sărbătorii centrale a creștinilor trebuia să se realizeze, cel puțin teoretic, la Niceea, în 325.

Unul dintre primele texte creștine care s-au păstrat cu privire la sărbătoarea Paștilor aparține lui Meliton, episcop de Sardes (activ către mijlocul secolului al II-lea), de la care avem o epistolă cu privire la această sărbătoare (SC 123), dar nu este despre calculul datei Paștilor – el sărbătorind pe 14 Nissan (după spusa lui Eusebiu de Cezareea) –, ci este o omilie rostită cu prilejul acestei sărbători. Primul tabel cu stabilirea datei Paștilor, care a ajuns până la noi, inscripționat pe o statuie, este atribuit lui Hippolytus și datează de la începutul secolului al III-lea¹⁹. Urmează apoi, în a doua jumătate a secolului al III-lea, scrierea despre Paști a lui Anatolius, episcop de Laodiceea (270-280)²⁰, *De ratione paschali*, al cărei original nu s-a păstrat, ci doar un fragment în *Historia Ecclesiastica* VII, a lui Eusebiu de Cezareea și în traducere latină²¹.

¹⁸ Pentru acest subiect, vezi Christine Mohrmann, „Le conflit pascal au IIe siècle”, în *Vigiliae Christianae*, 16 (1962), pp. 154-171.

¹⁹ Pentru o privire de ansamblu asupra cronologiei creștine, vezi Venance Grumel, *Traité d'études byzantines. I: La chronologie*, Paris, Presses universitaires de France, col. „Bibliothèque byzantine”, 1958; și Auguste Luneau, *L'histoire du salut chez les Pères de l'Église. La doctrine des âges du monde*, Paris, Beauchesne, 1964. Pentru o istorie a sistemele cronologice creștine în tradiția răsăriteană, se poate consulta cu folos Pavel V. Kuzenkov, *Христианские хронологические системы... , op. cit.*; vezi, de asemenea, Pavel V. Kuzenkov și K.A. Panchenko, „«Кривые Пасхи» и Благодатный Огонь в исторической ретроспективе”, în *Вестник Московского университета. Серия 13. Востоковедение*, 4 (2006), pp. 3-29.

²⁰ Potrivit exegeților, primul care a folosit ciclul de 19 ani, stabilit de Meton, a fost Anatolius, episcop de Laodiceea între 270 și 280. Treptat, acest ciclu de 19 ani a fost adoptat de toți computiștii.

²¹ D.P. Mc Carthy and A. Breen, *The ante-Nicene Christian Pasch De ratione paschali. The Pascal tract of Anatolius, bishop of Laodicea*, Dublin, Four Courts Press, 2003, pp. 45-53.